مدیریت کسب و کارهای بین‌المللی
دانشکده اقتصاد و مدیریت دانشگاه تبریز
سال دوم، شماره ۲، تابستان ۹۸
ص ۴۱ – ۲۱

Journal of International Business Administration

عقود بانکداری اسلامی و فضای کسب و کار در ایران

علی شاهین‌پور*[۱]، کرم کارابولت[۲]

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۲/۲۲
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۴/۱۹

چکیده

فضای کسب و کار مجموعه شرایط و محیط بیرون از بنگاه است که مدیر یا مالک بنگاه قدرت تغییر آن را ندارد. این فضا طیف گسترده‌ای از متغیرها را دربر داشته که از آن جمله می‌توان به محیط کلان اقتصادی مانند نرخ ارز، تورم، نرخ تسهیلات، محیط بین‌المللی مثل شرایط مساعد یا نامساعد سیاسی کشور و محیط اداری آن، کیفیت خدمات اداری، سلامت دستگاه اداری، سرعت انجام امور و میزان امنیت اشاره نمود. هدف اصلی تحقیق حاضر بررسی تاثیر عقود اسلامی بانکی بر فضای کسب و کار در ایران می‌باشد. برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات مربوط به متغیرهای مدل در این پژوهش از داده‌های بانک مرکزی و سایت بانک جهانی بهره گرفته شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و برآورد مدل نیز از رهیافت خود رگرسیون با وقفه‌های توزیعی (ARDL) استفاده می‌شود. یافته‌های تحقیق حاکی از تاثیر مثبت و معنی‌دار مانده تسهیلات قرض‌الحسنه، مانده تسهیلات قراردادهای مبادله‌ای و مانده تسهیلات قراردادهای مشارکتی بر فضای کسب و کار هم در کوتاه‌مدت و هم در بلندمدت بوده است. همچنین شاخص توسعه انسانی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی هم در کوتاه‌مدت و هم در بلندمدت بر فضای کسب و کار تاثیر مثبت داشته‌اند. تاثیر منفی تورم هم در کوتاه‌مدت و هم در بلندمدت بر فضای کسب و کار در کشور اثبات گردیده است. براساس برآورد مدل تصحیح خطا عدم تعادل‌های کوتاه‌مدت متغیر وابسته سالانه به میزان ۵۴٪ کاهش یافته و به سمت تعادل بلندمدت حرکت می‌کند.

واژگان کلیدی: فضای کسب و کار، عقود اسلامی، بانکداری اسلامی، سرمایه انسانی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

طبقه‌بندی JEL: M21, G21, P43, H81

---

[۱] . دکتری اقتصاد–سیاست اقتصادی، تحصیلات تکمیلی علوم اجتماعی، دانشگاه آتاترک، ارزوروم، ترکیه. مربی، گروه اقتصاد دانشگاه آزاد اسلامی واحد عجب‌شیر، عجب‌شیر، ایران (**نویسنده مسئول:** alishahinpoor@gmail.com)

[۲] . پروفسور اقتصاد– سیاست اقتصادی، دانشکده اقتصاد و علوم اداری، دانشگاه آتاترک، ارزروم، ترکیه. ایمیل: kerem@ataun.edu.tr

۱. مقدمه

فضای کسب و کار مجموعه شرایط و محیط بیرون از بنگاه است که مدیر یا مالک بنگاه قدرت تغییر آن را ندارد. این فضا طیف گسترده‌ای از متغیرها را دربر داشته که از آن جمله می‌توان به محیط کلان اقتصادی مانند نرخ ارز، تورم، نرخ تسهیلات، محیط بین‌المللی مثل شرایط مساعد یا نامساعد سیاسی کشور و محیط اداری آن، کیفیت خدمات اداری، سلامت دستگاه اداری، سرعت انجام امور و میزان امنیت اشاره نمود (محمودی و همکاران، ۱۳۹۶).

امروزه در بیشتر کشورهای جهان، بنگاه‌های کوچک و متوسط اقتصادی زودبازده نقشی اساسی در ایجاد اشتغال و توسعه اقتصادی این جوامع ایفا می‌نمایند. بررسی‌های لازم در زمینه پتانسیل‌های رشد اقتصادی پایدار که اغلب به دلیل یک مجموعه خاص از مشکلات و موانع بنگاه‌های اقتصادی کوچک و متوسط که به اندازه و روابط آن‌ها مربوط است، تاکنون به صورت کامل و مدون صورت نگرفته است. این واحدهای تولیدی، قادر به دریافت و گرفتن فرصت‌های بازار که نیازمند مقادیر زیاد تولید، استانداردهای همگن و عرضه منظم می‌باشند، به طور فردی و جداگانه نیستند (شییر و زالینگر[1]، ۲۰۰۷).

عوامل متعددی بر عملکرد بنگاه‌های اقتصادی تأثیرگذار می باشند. دسته‌ای از این عوامل خارج از تسلط و کنترل فعالان اقتصادی بوده که در ادبیات این حوزه با عنوان فضای کسب و کار شناخته می‌شود. فضای کسب و کار به مجموعه عوامل اداره یا عملکرد بنگاه‌های اقتصادی در یک کشور اطلاق می‌شود که تقریبا خارج از کنترل مدیران بنگاه‌ها قرار دارد. بهبود محیط کسب و کار می‌تواند انگیزه و بستر لازم برای سرمایه‌گذاری فعالان اقتصادی را فراهم کند. فضای کسب و کار یکی از حوزه‌های استراتژیک توسعه است که ناشی از عوامل بیرونی بوده و عواملی چون بهره‌وری و اشتغال نیروی کار، سرمایه‌گذاری، آزادی‌های اقتصادی تولیدکنندگان و ظرفیت‌های تولیدی را متاثر می‌کند. از طرف دیگر، توسعه اقتصادی بر اساس رقابت‌پذیری اقتصادی کشورها استوار بوده و فضای کسب‌وکار از عوامل مهم مؤثر بر این رقابت‌پذیری است. بهبود فضای کسب‌وکار و حصول محیط روشن و سالم کسب‌وکار از سلامت سیاست‌های اقتصادی و سیاسی صحیح کشورها نتیجه شده و منجر به نتایج مثبت اقتصادی از قبیل افزایش صادرات، توسعه صنعتی و رشد اقتصادی می‌شود، لذا می‌باید بطور جدی در فهرست سیاست‌های اقتصادی دولتها قرار گیرد (داوسون[2]، ۲۰۰۶).

ثبات کلان اقتصادی، زیرساخت‌های با کیفیت در کشور، کیفیت دستگاههای اجرایی، سیستم وضع قوانین و مقررات، امکان دسترسی به آمار و اطلاعات، فرهنگ کار و عوامل دیگری از این قبیل، جزء عواملی هستند که بر عملکرد واحدهای اقتصادی تأثیر می‌گذارند، در حالی‌که مدیران واحدهای اقتصادی توان تأثیرگذاری بر آنها را ندارند. محیط کسب وکار نامناسب، هزینه عملکرد بنگاه‌های اقتصادی را افزایش داده و باعث ازبین رفتن انگیزه سرمایه‌گذاری و نیز عقب افتادگی تولیدکنندگان کشور از رقبای

1. Scheer, G., & Von Zallinger, L.
2. Dawson

جهانی می‌شود (جلالی، ۱۳۹۴). از دیدگاه بانک جهانی، فضای کسب و کار به ۱۱ بخش شروع کسب و کار، اخذ مجوزها، دریافت الکتریسیته، ثبت مالکیت، اخذ اعتبار، حمایت از سرمایه‌گذاران، پرداخت مالیات، تجارت فرامرزی، انحلال فعالیت، اجرای قراردادها، استخدام و اخراج نیروی کار طبقه‌بندی شده‌است (شهنازی و دهقان‌شبانی، ۱۳۸۸).

امروزه بهبود فضای کسب‌وکار به عنوان یک راهبرد اقتصادی شناخته شده‌است. این راهبرد مکمل راهبرد خصوصی‌سازی است و برخی نیز حتی براین باور هستند که رفع موانع بخش خصوصی یا همان بهبود فضای کسب‌وکار بایستی جایگزین خصوصی‌سازی شود. کسب‌وکار می‌تواند منجر به ایجاد فعالیت‌های متکی بر کارآفرینی گردد و نقش سرمایه‌های انسانی را در اقتصاد پررنگ‌تر نماید (سالاری، ۱۳۹۰). زیرا از بزرگترین دغدغه‌های مسئولین و تصمیم‌گیرندگان کلان هر کشوری، وضعیت اقتصادی آن کشور است. رشد اقتصادی هر کشوری همبستگی زیادی با ایجاد و بهبود زیرساخت‌های اقتصادی و فضای کسب‌وکار آن کشور دارد (بانک جهانی[۱]، ۲۰۱۶). در بین عوامل تأثیرگذار بر فضای کسب و کار، عقود اسلامی ارتباط اجتناب‌ناپذیری با شاخص‌های فضای کسب‌وکار دارد. تبیین این ارتباط می‌تواند به اتخاذ سیاست‌های کارآمد بخش کسب‌وکار کمک شایانی نماید. برای بررسی تاثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته فرضیه‌های زیر ارائه گردیده و آزمون شده‌اند:

فرضیه اصلی

- عقود اسلامی بر فضای کسب و کار در ایران تأثیر مثبت دارد.

فرضیه‌های فرعی

۱- تسهیلات قرض‌الحسنه بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد.
۲- قراردادهای مبادله‌ای بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد.
۳- قراردادهای مشارکتی بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد.
۴- شاخص توسعه انسانی بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد.
۵- تورم بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر منفی دارد.
۶- سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد.

۲. ادبیات موضوع

یکی از راه‌های تجزیه وتحلیل سهولت تولید و قوانین و مقررات مربوط به آن در هر منطقه‌ای، بررسی فضای کسب‌وکار در آن منطقه می‌باشد. در فضای نامناسب کسب‌وکار، بخش خصوصی به سمت اقتصاد زیرزمینی غیرمولد و غیررسمی سوق پیداکرده، رشوه و فساد افزایش می‌یابد. برای کنترل وضعیت فضای کسب‌وکار هر کشور و یا منطقه‌ای از جهت توسعه، حفظ و بهبود، نیاز به ابزار کنترلی

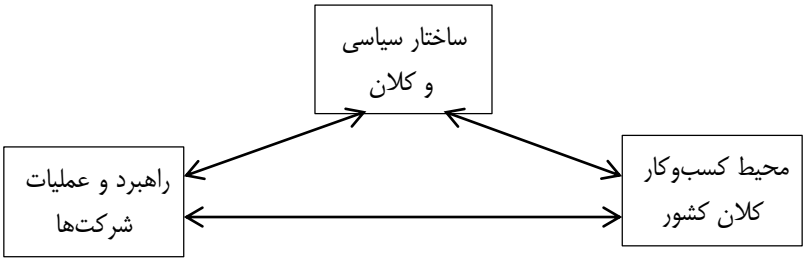
۱. World Bank

(شاخص) می‌باشد که انتخاب این شاخص و اندازه‌گیری دوره‌ای آن و به دنبال آن تعریف برنامه‌های بهبود و اجرای آن برنامه‌ها می‌تواند راهگشای بهبود وضعیت اقتصادی باشد (کشاورز، ۱۳۹۶).

«محیط کسب‌وکار مؤلفه‌های متعددی دارد. هر یک از این مؤلفه‌ها از نظام مقرراتی، محیط نهادی و سیستم اداری کشور ایجاد شده و به عنوان یک محدودیت در توابع تصمیم‌گیری صاحبان کسب‌وکار نقش ایفا می‌کند. آنچه بدیهی است، اصلاح فضای کسب‌وکار و بهبود شاخص‌های آن در جهان ضمن تقویت جنبه مشارکت بخش خصوصی در اقتصاد و ارتقای سطح اشتغال و تولید در کشور، از منظر سرمایه‌گذاران خارجی از جمله نماگرهای مهم برای ورود به کشور میزبان و شرط لازم برای ارتقا و تسهیل جریان ورود فناوری به کشور است. با توجه به ضرورت بهبود فضای کسب‌وکار و رابطه آن با روند توسعه‌خواهی، انجام اصلاحات لازم در محیط کسب‌وکار، از اولویت‌های هر جامعه‌ای می‌باشد. اولین مسأله‌ای که در هر طرح تجاری و برای هر کسب‌وکاری مطرح است، سودآوری فعالیت است. در این راستا، هزینه‌های هر فعالیت تابع دو دسته عوامل است: هزینه‌هایی که به لحاظ فنی و تکنیکی لازم است و هزینه‌هایی که به دلیل ناکارآمدی محیط فعالیت بر صاحبان کسب‌وکار تحمیل می‌شود. بعضا دسته دوم هزینه‌ها به قدری زیاد است که انگیزه عوامل اقتصادی را در استفاده از فرصت‌های اقتصادی سلب می‌کنند» (امجدی و شافعی، ۱۳۹۶). در این میان سیستم بانکی یکی از نهادهایی است که می‌تواند بر بهبود فضای کسب و کار تأثیرگذار باشد. در دهه‌های گذشته تغییر و تحولات در نظام بانکی تغییرات وسیعی در حیات انسان‌ها ایجاد نموده است.

موفقیت شرکت‌ها در محیط کسب‌وکارها از سه عامل مرتبط به هم تبعیت می‌کند: این سه عامل، ساختار سیاسی و کلان اقتصادی[1] هر کشور، محیط کسب‌وکار و راهبرد و عملیات شرکت‌ها است. ارتباط این سه عامل به صورت دو طرفه، از بالا به پایین و از پایین به بالا، است (رولاند و پورتر[2]، ۲۰۰۰). از بالا به پایین، ساختار سیاسی و اقتصادی زمینه بوده، محیط کسب‌وکار بهره‌وری و فضای رقابت شرکت‌ها را بهبود می‌بخشد، استراتژی و عملکرد شرکت‌ها روابط داخلی و یا ثبات رشد بهره‌وری شرکت‌ها را فراهم می‌کند. از پایین به بالا هم، بهره‌وری و کارآیی شرکت‌ها موجب افزایش درآمد و رشد مالیات‌ها شده و با تأمین منابع مالی در بودجه به دولت یاری می‌نمایند. بهبود فضای کسب‌وکار نیز به بهبود نهادهای سیاسی و اقتصادی یاری می‌کند. همچنین، ضعف در محیط کسب‌وکار کشورها، فرایند تولید و سیاست‌گذاری اقتصادی را مختل کرده و موجب بازدارندگی تولید می‌شود (پورتر، ۲۰۰۹).

1. Macroeconomic and political context
2. Roland & Porter

نمودار ۱)، عوامل اثرگذار بر موفقیت شرکت‌ها
منبع: امجد و شافعی، ۱۳۹۶

تعریف فضای کسب و کار دشوار است، اما می‌توان به‌صورت خلاصه و کوتاه، فضای کسب‌وکار را به مانند محیط سیاستی، نهادی و رفتاری تعریف نمود که فعالیت‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری را از نظر بازدهی و ریسک تحت تاثیر قرار می‌دهد (استرن[1]، ۲۰۱۰). فضای کسب‌وکار نوعی محیط نهادی، سیاستی و تنظیمی است که فعالیت اقتصادی بنگاه‌ها در چارچوب و مبتنی بر آن قرار دارد.

فضای کسب‌وکار به معنی مجموعه قوانینی است که هزینه بنگاه‌ها مانند هزینه مجوزها، تشریفات اداری، مالیات، هزینه‌های نیروی کار و غیره را متاثر می‌گرداند (یونیدو[2]، ۲۰۰۸)؛ «محیط کسب‌وکار شامل زیرساخت‌های اقتصادی، میزان سلامت اداری، امنیت اجتماعی، ثبات سیاست‌های اقتصادی، کیفیت نظام قضایی و قوانین و مقررات و غیره می‌باشد که بر عملکرد بنگاه‌ها تأثیر مستقیم و مثبت دارند، ولی امکان تغییر آنها فراتر از قدرت و اختیارات مدیران بنگاه‌ها و کسب‌وکارها است». لذا اثر اعتبارات بانکی مخصوصا عقود اسلامی بانکداری اسلامی از کانال هم عوامل راهبرد و عملیات شرکت‌ها و هم ساختار کلان اقتصادی کشورها بر فضای کسب‌وکار ظاهر می‌شود.

۱,۲. محیط کسب وکار اقتصاد ایران

اقتصاد تک محصولی و وابسته به نفت اقتصاد ایران که بالاترین مزیت آن را منابع هیدروکربوری تشکیل می‌دهند طی سال‌ها، تلاش‌های بسیاری در قالب برنامه‌های توسعه جهت کاستن از اقتصاد دولتی و خصوصی‌سازی اقتصاد ملی صورت گرفته و سیاست‌های خصوصی‌سازی از برنامه اول تا قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی اجرا گردیده که توفیق چندانی کسب نشده است. این

1. Stern
2. Unido

سیاست‌ها نه تنها اقتصاد ایران را به سمت یک اقتصاد خصوصی محور سوق نداده، بلکه به سهم و وزن دولت در اقتصاد افزوده‌اند. قدرت اقتصادی نفت با برهم زدن قواعد بازی در یک اقتصاد مختلط، دولت را به تنهایی به عامل مسلط در اقتصاد ایران تبدیل نموده است که هر روز نیز به اندازه آن در اقتصاد کشور افزوده می‌شود. دولتی که نقش کارفرما و پدرانه را در قبال بخش خصوصی در ایران ایفا می‌نماید. گذر از اقتصاد دولتی و نفتی به اقتصاد بخش خصوصی و مالیات محور نیازمند بسترسازی برای اصلاح و بهبود فضای کسب وکار اقتصاد و سرمایه‌گذاری، به عنوان پیش‌نیاز اجرای سیاست‌های خصوصی‌سازی اقتصاد، می‌باشد تا در نهایت با بهبود فضای کسب‌وکار بخش خصوصی پا به عرصه و میدان اقتصاد گذاشته و اقتصاد دولتی ایران را از ورطه نابودی رها سازد (امینی، ۱۳۹۳).

مطالعات، تحقیقات و تجربیات خصوصی‌سازی در سایر کشورهای دنیا طی دهه‌های اخیر نشان می‌دهد فضای کسبوکار در مقام یک پیش‌نیاز، الزام، مکمل و زیرساخت برای خصوصی‌سازی عمل نموده و تا بستر فعالیت اقتصاد و سرمایه‌گذاری که همانا فضا و محیط سالم و کارآمد کسب‌وکار است فراهم نباشد، اجرای سیاست خصوصی‌سازی نمی‌تواند موفق باشد.

خلاصه رویکرد بهبود فضای کسب‌وکار برای تحقق رشد و توسعه اقتصادی این‌است که تنها خصوصی‌سازی، اعطای وام به طرح‌های تولیدی و زیرساخت‌ها برای رشد مستمر سرمایه‌گذاری کافی نمی‌باشد و به عامل اساسی دیگری به نام محیط کسب‌وکار و فضای مساعد سرمایه‌گذاری نیاز می‌باشد. حضور بیش از حد دولت کارایی را در اقتصاد کاهش داده و بخش خصوصی محدودتر نموده است. هر چه دولت قوانین مداخله‌گرایانه کمتری را پیش‌رو داشته باشد فضا و محیط کسب‌وکار سیگنال‌های بهتری برای رشد و توسعه فعالیت‌های اقتصادی بخش خصوصی به فعالان اقتصادی می‌دهد. سابقه طولانی اقتصاد دولتی در کشور ما قدرت و جسارت لازم جهت رشد و پویایی را از بخش خصوصی سلب نموده و بنابراین بخش خصوصی برای ورود جدی به اقتصاد کشور نیازمند حمایت‌های اولیه دولت است و به بیانی دیگر ایجاد یک فضای امن گلخانه‌ای از سوی دولت برای بخش خصوصی لازم و غیر قابل تردید است (امینی، ۱۳۹۳).

می‌توان اذعان نمود که اصلی‌ترین متولی و کارگزار اصلاح و بهبود فضای کسب وکار اقتصاد و سرمایه‌گذاری در کشور، بی‌شک دولت به مفهوم عام آن و در مقام حاکمیت می‌باشد. مصداق بارز این نکته در شاخص‌های یازده‌گانه محیط کسب‌وکار بانک جهانی ارائه شده‌است که هرکدام از این شاخص‌ها به‌طور مستقیم و غیرمستقیم به یک یا چند نهاد و دستگاه اجرایی در مجموعه حاکمیت و دولت وابسته است.

۲,۲. دولت و فضای کسب‌وکار

نقش اصلی دولت‌ها در اقتصاد تنظیم مقررات و قوانین موجود در کشور در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و ... می‌باشد. در هر کشوری دولت دارا ی ضوابط و مقرارت خاصی است که تمام تلاش خود را برای رسیدن به آن ضوابط مصروف می‌کند. برخی از دولت‌ها در تمام زمینه‌های موجود دخالت می‌کنند و مقررات بسیار زیادی اعمال می‌کنند و از این جهت اختیارات را از بخش خصوصی

می‌گیرند و خود را در تمام جنبه‌ها درگیر می‌کنند. دولت‌ها با تنظیم سیاست‌های مالیاتی مهم‌ترین نقش را در اقتصاد ایفا می‌کنند. دولت‌ها با استفاده از بالا و پایین بردن نرخ مالیات و افزا یش و یا کاهش مالیات بخش‌های مختلف اقتصادی می‌توانند تعادل را در اقتصاد بوجود آورند که بررسی نرخ مالیات‌ها در کشورهای مختلف می‌تواند شاخصی برای رتبه‌بندی فضای کسب و کار کشورها محسوب شود (سالاری، ۱۳۹۰).

این درحالی‌است که در ایران به دلیل دولتی بودن اقتصاد و تاثیر سیاست‌های دستوری دولت در بهبود شاخص‌های یازده‌گانه فضای کسب‌وکار دولت به عامل مهم، بلکه تنها عامل در تعیین میزان توسعه فضای کسب‌وکار در کشور تبدیل گردیده است.

۳,۲. مطالعات انجام شده

مطالعه‌ای یکسان با عنوان پژوهش حاضر در نشریه‌ها و سایت‌های اینترنتی در داخل و خارج کشور وجود نداشته است. با این حال مطالعاتی در ارتباط با عوامل موثر بر محیط یا فضای کسب‌وکار و نیز در ارتباط با بانکداری اسلامی (عقود بانکداری اسلامی) وجود دارد که به نتایج بعضی از آنها اشاره شده است. نوآوری تحقیق حاضر نیز همین مقوله می‌باشد.

قوامی و همکاران (۱۳۹۷) درمقاله‌ای بصورت تطبیقی اثر علامت‌دهی متغیرهای قراردادهای مالی بدهی و مشارکتی را مورد بررسی قرار داده‌اند. براساس در این پژوهش تلاش شده‌است با عنایت به مباحث بانکداری اسلامی در خصوص عقود مشارکتی و تجربیات بانکداری متعارف به منظور بهبود کارایی قرارداد مالی علاوه بر بعد اقتصادی، نسبت به توسعه بعد اجتماعی قراردادها با لحاظ ارزش‌های اخلاقی و اسلامی نظیر صداقت، امانت‌داری که در ارائه رفتار متعهدانه مؤثر است؛ اقدام گردد. همچنین این نکته مورد تأکید قرار گرفته‌است که با توجه به ویژگی‌های خاص عقود مشارکتی به‌ویژه پتانسیل اثر علامت‌دهی مؤلفه "نسبت تسهیم سود" در آن می‌توان مشکلات موجود در نظام بانکی اسلامی را به حداقل رساند.

دلجوی‌شهیر و همکاران (۱۳۹۷) توسعه و توانمندسازی کارآفرینی در فضای کسب‌وکارهای کوچک و متوسط با نگاهی به وضع موجود کارآفرینی در استان گیلان با استفاده از رویکرد (SWOT) را بصورت تجربی مورد تحقیق قرار دادند. با استفاده از رویکرد (SWOT) به شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید در حوزه‌های شناسایی شده پرداخته و جایگاه راهبردی هر یک از حوزه‌ها را مشخص نموده‌اند. نتایج نشان داد که حوزه مشاوره کسب‌وکار گردشگری، پوشاک، مواد غذایی، شیلات و دام و طیور با تفاوت‌های اندکی نسبت به هم در محدوده راهبردهای حفظ و ثبات قرار دارند. این بدان معناست که به منظور تدوین برنامه راهبردی در حوزه‌های مذکور باید از استراتژی‌های حفظ و ثبات استفاده شود. همچنین حوزه‌های صنایع دستی و کشاورزی در محدوده راهبردهای کاهش قرار رفته‌است؛ که به منظور تدوین برنامه راهبردی در این حوزه باید از استراتژی‌های کاهش استفاده شود.

خاتمی‌فیروزآبادی و همکاران (۱۳۹۷) راهکارهای توسعه کسب وکارهای الکترونیک در چارچوب تسهیل و ارتقای فضای کسب وکار را در کشور بررسی نمودند. براین اساس، فضای امروز کسب‌وکار از

حالت فیزیکی به حالت الکترونیکی تغییر شکل یافته و بازارهای سنتی و آفلاین را دگرگون ساخته‌اند. سرمایه‌گذاران موفق تغییرات روش‌های کسب‌وکار سنتی به کسب‌وکار الکترونیکی را پذیرفته‌اند. به طوری‌که سیاست بیشتر موسسات تجاری در پذیرش و به کارگیری کسب وکار الکترونیک جهت ورود به بازارهای جهانی و جذب مشتریان جدید، موثر و کارا است. اهمیت فضای کسب وکار الکترونیکی و پذیرش بالای مردم در سال‌های گذشته و ورود کسب وکارها به این فضا لزوم برنامه‌ریزی و توسعه این فضا را بیش از پیش آشکار نموده است.

جاوید و ربیعی‌مندجین (۱۳۹۷) بررسی تطبیقی شرایط عقود اسلامی و قراردادهای پشتیبانی بانکداری اسلامی را در بانک شهر انجام داداند. یافته‌های تحقیق نشان دادند که در سه نوع از قراردادهای بانکداری (خرید اقلام، طراحی، تهیه و راه‌اندازی سیستم‌ها و سرویس و نگهداری تجهیزات) تا بیش از ۸۲ درصد انطباق و در دو نوع از قراردادها (واگذاری منافع و حق بهره‌برداری از زمین و اجاره ملک) تا ۹۱ درصد انطباق با شرایط و توصیه‌های اسلام برای عقد قرارداد، وجود دارد.

فشارکی و همکاران (۱۳۹۶) تأثیر گرایش کارآفرینانه بر رشد کسب و کار از طریق برندسازی را بررسی نموده‌اند. یافته‌های پژوهش حاکی از تأثیر مثبت و معنادار گرایش کارآفرینانه بر رشد کسب و کار و برندسازی، تأثیر مثبت و معنادار برندسازی بر رشد کسب و کار و نیز رابطه مثبت و معنادار گرایش کارآفرینانه بر رشد کسب و کار به صورت غیرمستقیم از طریق برندسازی بوده‌است. نتایج تحقیق علاوه بر آنکه از جهت نظری حائز اهمیت بوده و ارتباط بین دو حوزه کارآفرینی و بازاریابی را برقرار می‌سازند، از جهت کاربردی نیز می‌توانند راه‌گشای فعالان صنعت قرار گیرند.

امجدی و شافعی (۱۳۹۶) تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر شاخص‌های بهبود فضای کسب‌وکار کشورها را به‌عنوان مکانیزمی جهت ارتقای بهره‌وری تحقیق نموده‌اند. نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که فناوری اطلاعات و ارتباطات بر شاخص‌های شروع کسب و کار، ثبت و انتقال مالکیت، اشتراک برق، سهولت اخذ اعتبار و پرداخت مالیات تأثیر مثبت داشته‌است. این‌درحالی‌است که تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر شاخص‌های اخذ مجوز ، حمایت از سهامداران جزء، تجارت بین‌المللی، الزام‌آور بودن قراردادها و شاخص ورشکستگی اثبات نگردیده‌است.

محرم اوغلی (۱۳۹۵)، به بررسی تاثیر عملکرد بانکداری بر رشد بخش‌های صنعت با تاکید بر بانکداری اسلامی در کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا پرداخته‌است. جهت بررسی این رابطه نیز از تکنیک داده‌های تلفیقی استفاده شد. نتایج تحقیق نشان داد که عملکرد بخش بانکی و رشد بانکداری اسلامی تاثیر معناداری بر رشد بخش‌های صنعت دارد.

جعفری صمیمی و همکاران (۱۳۹۴)، به بررسی تاثیر بانکداری اسلامی بر رشد اقتصادی در پنج کشور منتخب اسلامی طی سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۹ پرداختند. جهت بررسی این رابطه نیز از روش اقتصادسنجی داده‌های تابلویی با رویکرد حداقل مربعات معمولی (OLS) استفاده شد. نتایج برآورد الگو نشان داد که بانکداری اسلامی بر رشد اقتصادی کشورهای منتخب تاثیر مثبتی داشته است.

سیدجوادین و همکاران (۱۳۹۶) مدلی مفهومی به‌منظور تبیین آمادگی بانک‌های تجاری در ایران برای پیاده‌سازی بانکداری اسلامی از طریق به‌کارگیری استراتژی داده بنیاد طراحی نموده‌اند. براساس آن بخش بانکی به‌عنوان مهم‌ترین نهاد اقتصادی، پولی و مالی کشور مطرح است. از سوی دیگر، در نظام اقتصادی اسلام، وظیفهٔ حیاتی یادشده را سیستم بانکداری اسلامی بر عهدهٔ دارد. فرایند استقرار بانکداری اسلامی در اقتصاد کشور، با گذشت چهار دهه از تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا بدلیل وجود نقص‌های موجود در آن، عملیاتی نشده‌است. از این‌رو، پژوهش آنها با رویکردی بنیادی و جامع به ارائهٔ مدلی مفهومی برای تبیین آمادگی بانک‌های تجاری به منظور پیاده‌سازی بانکداری اسلامی در فضای اقتصاد ایران پرداخته است. این پژوهش از نوع رویکرد آمیخته اکتشافی بوده است. نتایج پژوهش در قالب مدل تأیید و برآورد شده و شامل شش بعد اصلی و ۴۳ بعد فرعی ارائه گردیده است.

امینی (۱۳۹۳) محیط کسب وکار اقتصاد ایران را در دوره ۲۰۰۰-۲۰۱۴ مورد ارزیابی و تحلیل قرار داده‌اند. رتبه سهولت کسب وکار ایران طی سال‌های اخیر همواره روندی نزولی را طی نموده است به نحوی که از رتبه ۱۰۸ در سال ۲۰۰۵ در بین ۱۳۳ کشور، با ۴۴ پله سقوط به رتبه ۱۵۵ در سال ۰۱۴ در بین ۱۸۹ کشور تنزل نموده است. ثبات اقتصادی به همراه اصلاح سیاست ها و قوانین اقتصادی و افزایش شفافیت و حاکمیت قانون با تأکید بر فاکتورها و مؤلفه‌های نرم افزاری نظیر تضمین مالکیت، بازنگری و بهبود مراحل و فرایند صدور و اعطای مجوزها و تقویت زیرساخت‌ها و اصلاح نظام تأمین مالی تولید از مؤلفه‌های مهمی هستند که بهبود و تسهیل محیط کسب وکار را فراهم می‌آورند.

باخیتا[1] (۲۰۱۷)، به بررسی رابطه بین عملکرد بانک‌های اسلامی و رشد اقتصادی با استفاده از اطلاعات شش بانک اسلامی طی دوره زمانی ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۳ پرداخته‌است. نتایج حاصل از به کارگیری روش رگرسیون پیرسون نشان داد ارتباط منفی معنی‌دار بین اجاره، مرابحه و رشد تولید ناخالص داخلی در کشورهای مورد بررسی وجود دارد.

ترکی و همکاران[2] (۲۰۱۵)، به بررسی تأثیر دارایی‌های مالی اسلامی بر متغیرهای عمده کلان اقتصادی برای نظام بانکی کشور اسلامی اردن پرداختند. جهت نیل به این مقصود از دوره زمانی ۲۰۰۰-۲۰۱۱ با لحاظ تکنیک داده‌های پانلی بهره گرفته‌شد و متغیرهای تولید ناخالص داخلی، رشد اقتصادی، سرمایه‌گذاری داخلی و تورم به عنوان متغیرهای وابسته کلان اقتصادی در نظر گرفته شدند. درنهایت براساس نتایج رگرسیونی، دارایی‌های مالی اسلامی تأثیر مثبتی بر متغیرهای تولید ناخالص داخلی، رشد اقتصادی و سرمایه‌گذاری داخلی داشته‌اند، درحالیکه این تأثیر بر تورم منفی بوده‌است.

جوهانسون[3](۲۰۱۳)، به بررسی تأثیر بانکداری اسلامی بر جریان رشد اقتصادی طی سال‌های ۱۹۶۰-۲۰۰۶ پرداخت. این مطالعه برای ۷۵ کشور منتخب جهان با استفاده از روش‌های حداقل مربعات

1. Bakhita
2. Torki et al
3. Johnson

معمولی (OLS) حداقل مربعات دومرحله‌ای (2SLS) انجام گرفت و نتایج نشان داد همبستگی معنی‌داری بین بانکداری اسلامی و رشد اقتصادی در کشورهای مورد مطالعه وجود ندارد.

عبدلمنپ و همکاران[۱] (۲۰۱۲)، به بررسی رابطه علّی بین رشد اقتصادی و بانکداری اسلامی درکشور مالزی با استفاده از داده‌های فصلی برای دوره زمانی ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۲ پرداختند. نتایج بررسی با بکارگیری آزمون علیت تودا یاماموتو نشان داد که علیت گرنجری قوی یکطرفه از سمت تأمین مالی اسلامی به رشد اقتصادی در این کشور وجود دارد.

ماهر و دریدی (۲۰۱۰) عملکرد بانک‌های اسلامی و متعارف را در دوره بحران مالی جهان بررسی نموده‌اند. در این پژوهش تأثیر بحران مالی بر سودآوری، رشد دارایی و اعتبارات بانک‌ها را در یک گروه از کشورهایی که این دو نوع نظام بانکی، سهم عمده‌ای از بازار داشتند، ارزیابی گردیده‌است. نتایج بررسی نشان داد رشد اعتبار و دارایی بانک‌های اسلامی بهتر از بانک‌های متعارف درسال‌های بحران مالی جهان در ۲۰۰۸ و ۲۰۰۹ بوده است.

کربهری و همکاران (۲۰۰۴) چالش‌ها و مشکلات سیستم بانکی اسلامی در غرب و اروپا را با تاکید بر انگلستان، بررسی نموده‌اند. نتیجه مصاحبه با مدیران ارشد سازمان‌های کلیدی است که در انگلستان خدمات بانکداری اسلامی ارائه می‌دهند. در نتیجه، مشکلات بانک‌های اسلامی مانند تعیین مالیات بر سود سپرده‌گذاران، مدیریت ریسک و نقدینگی، کمبود نیروی متخصص و آموزش‌دیده آنها است.

سارکر (۲۰۰۴) مشکلات و موانع اجرا و دیدگاهی بانکداری اسلامی را در بنگلادش بیان نموده است. با مطالعهٔ موردی بانکداری اسلامی در بنگلادش ادعا کرده که بانک‌های اسلامی در بنگلادش با گونهٔ متفاوتی از ریسک نسبت به بانک‌های تجاری سنتی روبه‌رو هستند.

۳. تجزیه و تحلیل اطلاعات

جهت برآورد اثرات متغیرهای مستقل به‌ویژه عقود بانکداری اسلامی بر بهبود فضای کسب‌وکار از رهیافت خود رگرسیون با وقفه‌های توزیعی (ARDL) استفاده شده‌است. مدل مورد بررسی نیز با استناد بر مبانی نظری و مطالعات تجربی صورت گرفته، به ویژه مقاله ترکی و همکاران (۲۰۱۵)، بصورت زیر معرفی گردیده‌است:

LBE =f (LLF, LEC, LCC, LHDI, LCPI, LFDI)

که در آن متغیرهای وابسته و مستقل به شرح زیر ارائه گردیده‌اند:

متغیر وابسته:

BE: شاخص کلی فضای کسب و کار که از مولفه های «شروع کسب و کار، اخذ مجوز، دریافت الکتریسیته، ثبت مالکیت، اخذ اعتبار، حمایت از سرمایه گذاران، پرداخت مالیات، تجارت خارجی، تعطیل

۱. Abdul Manap et al

کردن کسب و کار و اجرای قراردادها» ناشی شده است. آمار شاخص کلی کسب‌وکار از سایت بانک جهانی[1] جمع‌آوری گردیده است.

متغیرهای مستقل:

IC: بیانگر عقود اسلامی می‌باشد که عبارتند از: ۱) مانده تسهیلات قرض‌الحسنه[2] (LF)؛ ۲) مانده قراردادهای مبادله‌ای[3] (EC) (مجموع فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک و جعاله) و ۳) مانده قراردادهای مشارکتی (CC) (مجموع مشارکت حقوقی، مشارکت مدنی و سرمایه‌گذاری مستقیم).

HDI: بیانگر شاخص توسعه انسانی[4] می‌باشد، که از سه مولفه توان برخورداری از عمری طولانی و توأم با سلامت، توان معرفت اندوزی و کسب علم و توان دسترسی به منابع و امکانات لازم برای برخورداری از یک سطح زندگی مناسب حاصل می شود، که از امید به زندگی برای مولفه اول، از نرخ های سواد و درصد ثبت نام کنندگان در مراحل مختلف تحصیلی برای مولفه دوم و از درآمد سرانه برای مولفه سوم استفاده می‌شود.

LCPI: بیانگر نرخ تورم بر مبنای لگاریتم شاخص قیمتی مصرف‌کننده می‌باشد.

FDI: بیانگر ورود جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی به کشور می‌باشد.

اطلاعات مربوط به تمامی متغیرهای عقود اسلامی، تورم و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی از بانک سری‌های زمانی وب سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران استخراج شده‌اند. اطلاعات مربوط به شاخص توسعه انسانی از وب سایت سازمان ملل گردآوری شده‌اند. داده‌های مربوط به فضای کسب و کار نیز از وب سایت بانک جهانی استخراج شده‌اند.به منظور تفسیر ضرایب برآوردی رگرسیون به کشش متغیر وابسته نسبت به هر یک از متغیرهای مستقل، تمام متغیرها بصورت لگاریتم وارد مدل گردیده‌اند.

تخمین مدل فوق در طی دوره زمانی ۱۳۷۸ تا ۱۳۹۶ صورت خواهد گرفت. زیرا، آمار و اطلاعات مربوط به شاخص‌های عقود اسلامی از سال ۱۳۷۸ تا ۱۳۹۶ در دسترس بوده‌است.

۱،۳. آزمون ریشه واحد

مزیت بسیار مهم روش خود بازگشت با وقفه‌های توزیعی (ARDL) در بین روش‌های دیگر هم انباشتگی آن است که این روش بـدون در نظرگرفتن این بحث که متغیرهای مدل، I(0) یا I(1) می‌باشند، قابل کاربرد است. بعبـارتی علی‌رغم اینکه در این روش نیازی به تقسیم‌متغیرها به متغیرهای همبسته ازدرجه یک و صفر نیست، برای توجیه استفاده از روش ARDL به آزمون ریشه واحد متغیرها پرداخته شده است.

آزمون مانایی عمدتاً به منظور جلوگیری از رگرسیون‌های کاذب انجام می‌گیرد. برای جلوگیری از رگرسیون کاذب بایستی متغیرها مانا باشند. در غیر اینصورت بایستی از تفاضل متغیرها که معمولاً مانا

1. doingbusiness.org
2. Loan Facilities
3. Exchange contracts
4. Humanity Development Index

هستند، استفاده نمود. مانایی یا نامانایی یک سری زمانی می‌تواند تأثیر جدی بر رفتار و خواص آن داشته باشد. اگر متغیرهای مورد استفاده در برآورد مدل، ناپایا باشند در عین حالی که ممکن است هیچ رابطه منطقی بین متغیرهای مستقل و وابسته وجود نداشته باشد ضریب تعیین به دست آمده آن می‌تواند بسیار بالا باشد و باعث شود تا محقق استنباط‌های نادرستی در مورد میزان ارتباط بین متغیرها انجام دهد.

برای آزمون ایستایی متغیرها از آزمون ریشهٔ واحد دیکی- فولر تعمیم‌یافته استفاده‌شده است. براساس این آزمون، در صورتی‌که قدر مطلق مقدار محاسبه شده برای سری مورد نظر از مقدار بحرانی جدول بیشتر باشد، فرض صفر مبنی بر وجود ریشه واحد برای یک سری رد شده و متغیر ایستا یا پایا خواهد بود. فرض صفر و مقابل برای آزمون ریشه واحد بصورت ذیل نوشته می‌شود:

H_0: سری ایستا نیست (دارای ریشه واحد است)

H_1: سری ایستا است (در سطح ایستا است)

نتایج آزمون ریشه واحد متغیرهای مورد استفاده در مدل تحقیق با استفاده از روش دیکی فولر تعمیم‌یافته بامعیار شوارتز بیزین و با انتخاب وقفه به صورت اتوماتیک به طول ۲ انجام گردیده است.

جدول ۱، آزمون ریشه واحد متغیرهای مدل به روش دیکی فولر تعمیم یافته

متغیرها	مقدار بحرانی	آماره آزمون	احتمال	نتیجه
LBE: لگاریتم شاخص کسب و کار	-۳,۶۳*	-۳,۷۹	۰,۰۰۷	I(0)
LLF: لگاریتم مانده تسهیلات قرض‌الحسنه	-۳,۶۳*	-۳,۷۰	۰,۰۰۹	I(0)
LEC: لگاریتم مانده قراردادهای مبادله‌ای	-۳,۶۳*	-۳,۸۹۸	۰,۰۰۵	I(0)
LCC: لگاریتم مانده قراردادهای مشارکتی	-۳,۶۳*	-۳,۷۰	۰,۰۰۹۷	I(0)
LHDI: لگاریتم شاخص توسعه انسانی	-۲,۹۵**	-۲,۹۷	۰,۰۳۴	I(0)
LCPI: لگاریتم شاخص قیمت مصرف‌کننده	-۳,۶۳*	-۳,۶۸	۰,۰۰۹۵	I(0)
LFDI: لگاریتم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	-۳,۵۵***	-۴,۰۶	۰,۰۱۶	I(0)

منبع: یافته‌های تحقیق با استفاده از نرم افزار ایویوز۱۰

*، ** و *** سطح معنی‌داری را به‌ترتیب در ۱٪، ۵٪ و ۱۰٪ نشان می‌دهند.

همچنانکه از جدول (۱) مشاهده می‌شود سری‌های مربوط به هر متغیر در سطح مانا می‌باشند I(0). لذا بدون نگرانی از کاذب بودن رگرسیون تخمین اثر متغیرهای مستقل بر شاخص کسب‌وکار انجام گردیده‌است. همچنین در این حالت هم‌انباشتگی بین متغیرهای مدل وجود دارد. بدین معنی که نیازی به بررسی هم‌انباشتگی بین متغیرهای مدل وجود ندارد. در این وضعیت می‌توان از روش خودبازگشت با وقفه‌های توزیعی استفاده نمود.

۲,۳. برآورد مدل

برای برآورد مدل به روش ARDL طی ۳ مرحله لازم است. ابتدا، با استفاده از داده‌های آماری جمع‌آوری شده مدل دینامیک کوتاه‌مدت تخمین زده می‌شود. درمرحله دوم برای آزمون وجود هم‌جمعی (رابطه بلندمدت) بین متغیرهای الگو آماره t یعنی، مجموع ضرایب برآورد شده متغیر وابسته که بعنوان متغیر مستقل با تأخیر وارد مدل شده را از یک کم کرده بر مجموع انحراف معیار این ضرایب تقسیم

می‌کنیم. در صورتیکه قدرمطلق مقدار بدست آمده از مقدار بحرانی محاسبه شده در جدول مقادیر بحرانی بنرجی، دولادو و مستر بزرگتر باشد فرضیه صفر مبنی بر عدم وجود هم‌جمعی بین متغیرها رد شده و وجود رابطه بلندمدت بین متغیرهای الگو اثبات می‌شود. با اثبات وجود رابطه بلندمدت بین متغیرها در مرحله دوم رابطه بلندمدت بین متغیرها تغمین زده خواهد شد. در مرحله سوم، مدل تصحیح خطا برآورد می‌گردد. وجود هم‌انباشتگی بین مجموعه متغیرهای یک مدل، مبنایی برای استفاده از الگوی تصحیح خطا را فراهم می‌کند. این الگو نوسانات کوتاه‌مدت متغیرها را به مقادیر تعادلی بلندمدت ارتباط می‌دهد.

نتایج برآورد دینامیک کوتاه‌مدت تاثیر متغیر عقود اسلامی بانکی، به‌عنوان متغیر مورد نظر این پژوهش و تاثیر متغیرهای شاخص توسعه انسانی، شاخص قیمت مصرف‌کننده (تورم) و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به عنوان متغیرهای کمکی بر شاخص کسب‌وکار در جدول (۲) ارائه گردیده است.

جدول ۲، نتایج برآورد مدل کوتاه‌مدت دینامیک ARDL(1,0,0,0,0,1,1)

متغیر	ضریب	انحراف استاندارد	آماره t	احتمال
LBE(-1)	۰,۲۸۸۹	۰,۱۱۳۳	۲,۵۹۸	۰,۰۱۴۱
LLE	۰,۰۳۰۲۷	۰,۰۱۵۴	۱,۹۶۵	۰,۰۴۹۸
LEC	۰,۰۰۱۳۶	۰,۰۰۲۴۵	۰,۵۵۵	۰,۷۶۱۲
LCC	۰,۰۷۷۱	۰,۰۳۰۱	۲,۵۶۳۲	۰,۰۱۶۰
LHDI	۰,۰۶۶۵	۰,۰۲۷۲	۲,۴۴۱۲	۰,۰۲۱۲
LCPI	−۰,۰۰۰۰۹	۰,۰۰۰۱۴	−۰.۶۷۱۰	۰,۵۰۷۷
LCPI(-1)	−۰,۰۳۲۴۵	۰,۰۱۸۳۴	−۱,۷۶۹۳	۰,۰۶۴۱
LFDI	۲,۰۳۱۴	۱,۸۵۹۲	۱,۰۹۲۶	۰,۴۶۱۰
LFDI(-1)	۰,۲۰۹۱	۰,۰۸۹۷۲	۲,۳۳۰۶	۰,۰۱۲۵
C	۰,۳۰۱۹	۰,۰۷۳۸	۴,۰۹۱۶	۰,۰۰۰۳
R^2=49	F=4.5226	F(prob)=0.0025		D.W.=1.88

منبع: یافته‌های تحقیق با استفاده از نرم افزار ایویوز۱۰

براساس نتایج جدول (۲) شاخص فضای کلی کسب‌وکار (متغیر وابسته) با یک وقفه بر خودش تاثیر مثبت دارد. اندازه این ضریب تاثیر ۰,۲۹ بوده و بدین مفهوم می‌باشد که با بهبود فضای کسب و کار به میزان یک‌درصد، شاخص فضای کسب و کار در سال بعد به میزان ۰,۲۹درصد بهبود می‌یابد. می‌توان گفت با بهبود فضای کسب و کار در یک سال، هم عوامل ایجادکننده آن و هم اقدامات کارآفرینان باعث می‌شوند بهبود فضای کسب‌وکار در سال‌های بعد هم ادامه داشته‌باشد. این ضریب از نظر آماری معنی‌دار می‌باشد.

برآوردهای جدول (۲) حاکی از تاثیر مثبت و معنی‌دار مانده تسهیلات قرض‌الحسنه به عنوان یکی از مولفه‌های عقود اسلامی، بر بهبود فضای کسب‌وکار می‌باشد. مقدار این ضریب ۰,۰۳ و از نظر آماری در سطح ۵درصد معنی‌دار می‌باشد. مفهوم آن این است که با یک درصد افزایش اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه مؤلفه‌های فضای کسب‌وکار به میزان ۰,۰۳ درصد بهبود می‌یابد. این نوع قراردادهای تسهیلاتی نرخ سود یا بهره پایینی دارند لذا سودآوری سرمایه‌گذاری با اینگونه تسهیلات افزایش یافته و

موجب افزایش سرمایه‌گذاری و یا بهبود فضای کسب‌وکار می‌شود. با عنایت به ابعاد فضای کسب‌وکار به صورت، شروع کسب‌وکار، اخذ مجوز، دریافت الکتریسیته، ثبت مالکیت، اخذ اعتبار، حمایت از سرمایه‌گذاران، پرداخت مالیات، تجارت برون مرزی، تعطیل شدن کسب‌وکار و اجرای قراردادها، افزایش هرکدام از آنها موجب بهبود فضای کسب‌وکار می‌شود. لذا بر این اساس، فرضیه فرعی اول تحقیق در کوتاه‌مدت با عنوان مانده قراردادهای قرض‌الحسنه بانکداری اسلامی تاثیر مثبت بر بهبود فضای کسب‌وکار دارد مورد پذیرش می‌باشد.

تاثیر مانده تسهیلات قراردادهای مبادله‌ای بصورت مجموع فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک و جعاله، بر فضای کسب‌وکار از نظر آماری تأیید نگردیده‌است. علامت این ضریب تاثیر مثبت ولی از نظر آماری معنی‌دار نمی‌باشد. براین اساس، فرضیه دوم فرعی تحقیق با عنوان "قراردادهای مبادله‌ای بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد" در کوتاه‌مدت پذیرفته نمی‌شود.

نتایج جدول (۲) بیانگر تاثیر مثبت و معنی‌دار مانده تسهیلات مشارکتی به‌صورت مجموع مشارکت حقوقی، مشارکت مدنی و سرمایه‌گذاری مستقیم، بر فضای کسب‌وکار می‌باشد. مقدار ضریب برآوردی برای این متغیر ۰,۰۷۷ می‌باشد. بدین مفهوم است که با افزایش تسهیلات مشارکتی به‌صورت مجموع مشارکت حقوقی، مشارکت مدنی و سرمایه‌گذاری مستقیم توسط بانک‌ها، مجموع مولفه‌های فضای کسب‌وکار به میزان ۰,۰۷۷ درصد افزایش (بهبود) می‌یابد. براین اساس فرضیه سوم فرعی تحقیق با عنوان "قراردادهای مشارکتی بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد" در کوتاه‌مدت پذیرفت می‌شود.

از پذیرش تاثیر سه متغیر مانده تسهیلات قرض‌الحسنه، مانده تسهیلات قراردادهای مبادله‌ای و مانده تسهیلات قراردادهای مشارکتی بر بهبود فضای کسبوکار، فرضیه اصلی تحقیق با عنوان "عقود اسلامی بر فضای کسب‌و ار در ایران تأثیر مثبت دارد." مورد تایید و پذیرش قرار می‌گیرد. یا به‌عبارت آماری‌تر دلیلی برای رد فرضیه صفر اصلی مدل وجود ندارد.

در کوتاه‌مدت شاخص توسعه انسانی بر فضای کسب‌وکار تاثیر مثبت دارد. مقدار این تاثیر براساس نتایج جدول (۲)، ۰,۰۶۶ برآورد گردیده است. مفهوم آن این است که بهبود ابعاد شاخص توسعه انسانی به‌میزان یک درصد، ابعاد فضای کسب‌وکار را به‌میزان حدود ۰,۰۷ درصد بهبود می‌دهد. لذا فرضیه چهارم فرعی تحقیق با عنوان "شاخص توسعه انسانی بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد." در کوتاه‌مدت مورد پذیرش قرار می‌گیرد.

تورم بعد از یکسال بر فضای کسب‌وکار تاثیر منفی می‌گذارد. این تاثیر در سال جاری منفی ولی از نظر آماری بی‌معنی برآورد گردیده است. براساس نتایج برآورد شده در جدول (۲) مقدار این تاثیر بعد از یک‌سال ۰,۰۳ تخمین زده شده است. مفهوم آن این است که با افزایش تورم دریکسال فضای کسب‌وکار بعد از یکسال به میزان ۰,۰۳ درصد بدتر شده‌است. لذا فرضیه فرعی پنجم تحقیق با عنوان "تورم بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر منفی دارد." در کوتاه‌مدت پذیرفته‌شده‌است.

هرچند اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر فضای کسب‌وکار در سال جاری نیز مثبت برآورد شده ولی از نظر آماری این اثر بی‌معنی می‌باشد. اثر سرمایه‌گذری مستقیم خارجی بر فضای کسب و کار نیز بعد از یکسال مثبت و از نظر آماری معنی‌دار برآوردگردیده است. مقدار این اثر ۰,۲۱ تخمین زده شده است. بدین مفهوم می‌باشد که با افزایش یک درصد ورود سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به ایران فضای کسب‌وکار به میزان ۰,۲۱ درصد رونق گرفته است. لذا دلیلی برای رد فرضیه فرضیه ششم فرعی تحقیق با عنوان "سرمایه گذاری مستقیم خارجی بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد." وجود ندارد.

ضریب تعیین مدل ۰,۴۹ برآورد شده و به معنی این است که ۴۹ درصد از تغییرات متغیر وابسته توسط تغییر در متغیرهای مستقل توجیه شده است. آماره F برآوردی، معنی‌داری کلی مدل را اثبات می‌کند. آماره دوربین–واتسون عدم وجود همبستگی مثبت و منفی بین باقی‌مانده‌های مدل را رد می‌کند. براین اساس مدل انتخابی از اعتبار کافی اقتصادسنجی برخوردار است.

برای آزمون وجود هجمعی بین متغیرهای مدل از آزمون مرزی[۱] استفاده گردیده است. این آزمون در جدول (۳) ارائه گردیده‌است.

جدول ۳: آزمون مرزی با وقفه به طول ۲

آماره آزمون	مقدار آماره	k
آماره F	۴,۹۶۲۵	۶
مقادیر مرزی بحرانی		
سطح معنی‌داری	مرز (حد) پایین	مرز (حد) بالا
٪۱۰	۲,۴۵	۳,۵۲
٪۵	۲,۸۶	۴,۰۱
٪۲,۵	۳,۲۵	۴,۴۹
٪۱	۳,۷۴	۵,۰۶

منبع: یافته‌های تحقیق با استفاده از نرم افزار ایویوز۱۰

با توجه به اینکه آماره آزمون F در سطح ۲,۵ درصد بزرگتر از مرز (حد) بالا برآورد گردیده‌است می‌توان با اطمینان ۹۷,۵ درصد وجود رابطه بلندمدت بین متغیرهای مدل را پذیرفت. بنابراین می‌توان تخمین بلندمدت بین متغیرهای مستقل و وابسته مدل را انجام داد.نتایج تخمین و برآورد بلندمدت مدل با متغیر وابسته فضای کلی کسب و کار، در جدول (۴) آورده شده‌است.

۱. Bounds test

جدول ٤: نتایج تخمین و برآورد بلندمدت مدل فضای کلی کسب و کار در ایران

متغیر	ضریب	انحراف استاندارد	آماره t	احتمال
LLE	۰,۰۰۲۳	۰,۰۰۰۸	۲,۸۷۵	۰,۰۱۲
LEC	۰,۰۰۰۱۸	۰,۰۰۰۰۹۳	۱,۹۳۵	۰,۰۶۷
LCC	۰,۰۰۱۵	۰,۰۰۰۳۹	۳,۸۴۶	۰,۰۰۵
LHDI	۰,۰۰۱۳۲۸	۰,۰۰۰۲۵	۵,۲۶۹۸	۰,۰۰۰
LCPI	−۰,۰۳۵۹	۰,۰۱۸۲	−۱,۹۷۲	۰,۰۴۹۷
LFDI	۰,۰۲۱۸	۰,۰۰۷۲	۳,۰۲۸	۰,۰۰۸
C	−۰,۸۴۳۴	۰,۰۴۷۱	−۱۷,۸۸	۰,۰۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق با استفاده از نرم افزار ایویوز۱۰

براساس یافته‌های تحقیق ناشی از برآورد مدل بلندمدت، دربلندمدت هرسه بعد عقود اسلامی تاثیر مثبت و معنی‌دار بر فضای کسب‌وکار در ایران داشته است. بعبارت دیگر، فرضیه‌های فرعی اول، دوم و سوم پذیرش گردیده و این به معنی پذیرش فرضیه اصلی تحقیق در بلندمدت می‌باشد. بدین مفهوم که در بلندمدت، عقود اسلامی بانکداری بصورت تسهیلات قرض‌الحسنه، تسهیلات قراردادهای مبادله‌ای و تسهیلات مشارکتی بر فضای کسب و کار در ایران تاثیر مثبت دارد. براین اساس فرضیه اصلی تحقیق باعنوان "عقود اسلامی بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد." مورد پذیرش قرار گرفته است.

همچنین در بلندمدت شاخص توسعه انسانی عاملی برای بهبود فضای کسبوکار در ایران بوده است. مقدار ضریب تاثیر متغیر شاخص توسعه انسانی بر فضای کسب‌وکار در ایران در بلندمدت ضعیف (۰,۰۰۱۳)، ولی از نظر آماری معنی‌دار برآورد گردیده است. مفهوم آماری آن این است‌که با افزایش شاخص توسعه انسانی در ایران به اندازه یک درصد فضای کسب و کار در بلندمدت به اندازه ۰,۰۰۱۳ درصد بهبود یافته است. براین اساس، فرضیه چهارم فرعی با "عنوان شاخص توسعه انسانی بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد." در بلندمدت نیز پذیرش گردیده است.

مطابق انتظار تئوریکی در بلندمدت مانند کوتاه‌مدت، شاخص قیمت مصرف‌کننده (تورم) تاثیر منفی و معنی‌داری بر فضای کسب‌وکار در ایران دارد. مقدار این اثر (۰,۰۳۶−) به این مفهوم است که با افزایش تورم به اندازه یک درصد در بلندمدت شاخص‌های فضای کسب‌وکار به اندازه ۰,۰۳۶درصد بدتر شده‌است. لذا فرضیه پنجم فرعی تحقیق با عنوان "تورم بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر منفی دارد." در بلندمدت نیز پذیرفته شده است.

براساس یافته‌های بلندمدت تحقیق سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر فضای کسب‌وکار در ایران تاثیر مثبت و معنی‌داری داشته است. مقدر این ضریب ۰,۰۲۲ بوده و بدین معنی است که با افزایش یک درصد ورود سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به کشور، در بلندمدت شاخص فضای کسب‌وکار به اندازه ۰,۰۲۲درصد بهبود نشان داده است. لذا فرضیه فرعی ششم تحقیق با عنوان "سرمایه گذاری مستقیم خارجی بر فضای کسب و کار در ایران تأثیر مثبت دارد." در بلندمدت نیز پذیرفته شده است.

وجود هم انباشتگی بین مجموعه متغیرهای یک مدل، مبنایی برای استفاده از الگوی تصحیح خطا را فراهم می‌کند. این الگو نوسانات کوتاه‌مدت متغیرها را به مقادیر تعادلی بلندمدت ارتباط می‌دهد. بدین مفهوم که عدم تعادل‌های کوتاه‌مدت متغیر وابسته با چه نسبتی در بلندمدت تعدیل شده و به سمت تعادل بلندمدت حرکت می‌کند. برآورد این مدل شامل دو مرحله است:

– آزمون وجود رابطه بلندمدت

وقفه پسماند رابطه بلندمدت را به عنوان ضریب تصحیح خطا استفاده کرده و رابطه زیر را برآورد می‌کند.

$$\Delta Y_t = a + b\Delta X_t + cU_{t-1} + e_t$$

ضریب تصحیح خطا یعنی برآورد ضریب c از معادله فوق. در صورتیکه با علامت منفی و معنی‌دار ظاهر شود نشانگر سرعت تصحیح خطا و میل به تعادل بلندمدت می‌باشد (تشکینی, ۱۳۸۴).

– بعد از آزمون وجود رابطه بلندمدت و تخمین رابطه بلندمدت بین متغیرها مدل تصحیح خطا برای مدل تحقیق برآورد و بصورت جدول (۵) ارائه گردیده‌اند.

جدول ۵: مدل تصحیح خطا برای مدل کسب و کار در ایران

متغیر	ضریب	انحراف معیار	آماره t	احتمال
CointEq(-1)	−۰,۵۳۸۲	۰,۱۳۷۲	−۳,۹۲۲۷	۰,۰۰۲۹

منبع: یافته‌های تحقیق با استفاده از نرم افزار ایویوز۱۰

مفهـوم ضـریب تصحیح خطـا ((CointEq(-1)) نشانگر سرعت تصحیح خطا و میل به تعادل بلندمدت می‌باشد. این ضریب سرعت تعدیل نوسانات کوتاه‌مدت متغیرها را به مقادیر تعادلی بلندمدت ارتباط می‌دهد. بدین مفهوم که عدم تعادل‌های کوتاه‌مدت متغیر وابسته سالانه به میزان ۵۴٪ کاهش یافته و به سمت تعادل بلندمدت حرکت می‌کند. سرعت تعدیل خطا در این مدل نسبتا بالا است.

۴. نتیجه

یافته‌های تحقیق حاکی از تاثیر مثبت و معنی‌دار مانده تسهیلات قرض‌الحسنه به عنوان یکی از مولفه‌های عقود اسلامی، بر بهبود فضای کسب‌وکار می‌باشد. این نوع قراردادهای تسهیلاتی نرخ سود یا بهره پایینی دارند لذا سودآوری سرمایه‌گذاری با اینگونه تسهیلات افزایش یافته و موجب افزایش سرمایه‌گذاری و یا بهبود فضای کسب‌وکار می‌شود. لذا فرضیه فرعی اول تحقیق هم در کوتاه‌مدت و هم در بلندمدت با عنوان "مانده قراردادهای قرض‌الحسنه تاثیر مثبت بر بهبود فضای کسب‌وکار دارد" مورد پذیرش می‌باشد.

تاثیر مانده تسهیلات قراردادهای مبادله‌ای بصورت مجموع فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک و جعاله، بر فضای کسب و کار در کوتاه‌مدت از نظر آماری تأیید نگردیده ولی این متغیر در بلندمدت بر فضای کسب و کار تاثیر مثبت داشته است. لذا فرضیه دوم فرعی تحقیق با عنوان "قراردادهای مبادله‌ای بر فضای کسب و کار در ایران تأثیر مثبت دارد" در بلندمدت پذیرفت می‌شود.

همچنین تاثیر مثبت و معنی‌دار مانده تسهیلات مشارکتی به‌صورت مجموع مشارکت حقوقی، مشارکت مدنی و سرمایه‌گذاری مستقیم، بر فضای کسب‌وکار هم در کوتاه‌مدت و هم در بلندمدت اثبات گردیده است. لذا فرضیه سوم فرعی تحقیق با عنوان "قراردادهای مشارکتی بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد" هم در کوتاه‌مدت و هم در بلندمدت پذیرفت می‌شود. براین اساس، فرضیه اصلی تحقیق با عنوان "عقود اسلامی بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد." مورد تایید و پذیرش قرار می‌گیرد. یا به‌عبارت آماری‌تر دلیلی برای رد فرضیه صفر اصلی تحقیق وجود ندارد.

در کوتاه‌مدت و در بلندمدت شاخص توسعه انسانی بر فضای کسب‌وکار تاثیر مثبت داشته است. لذا فرضیه چهارم فرعی تحقیق با عنوان "شاخص توسعه انسانی بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد." هم در کوتاه‌مدت و هم در بلندمدت مورد پذیرش قرار می‌گیرد.

در کوتاه‌مدت تورم بعد از یکسال بر فضای کسب‌وکار تاثیر منفی می‌گذارد. این تاثیر در سال جاری منفی ولی از نظر آماری بی‌معنی برآورد گردیده است. این درحالیست که این متغیر در بلنمدتتاثیر منفی و معنی‌داری بر فضای کسب و کار داشته است. لذا فرضیه فرعی پنجم تحقیق با عنوان "تورم بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر منفی دارد." هم در کوتاه‌مدت و هم در بلندمدت پذیرفته شده است.

اثر سرمایه‌گذری مستقیم خارجی بر فضای کسب‌وکار نیز در کوتاه‌مدت بعد از یکسال مثبت و از نظر آماری معنی‌دار برآوردگردیده است. ولی در بلندمدت تاثیر سرمایه‌گذری مستقیم خارجی بر فضای کسب‌وکار کشور اثبات گردیده شده است. لذا دلیلی برای رد فرضیه فرضیه ششم فرعی تحقیق با عنوان "سرمایه گذاری مستقیم خارجی بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد." نه در کوتاه‌مدت و نه در بلندمدت وجود ندارد. به استناد آماره‌های تشخیصی مدل برآوردی از اعتبار کافی اقتصادسنجی برخوردار است.

براساس آزمون مرزی(یا حدی) می‌توان با اطمینان ۹۷,۵ درصد وجود رابطه بلندمدت بین متغیرهای مدل را پذیرفت. همچنین براساس برآورد مدل تصحیح خطا عدم تعادل‌های کوتاه‌مدت متغیر وابسته سالانه به میزان ۵۴٪ کاهش یافته و به سمت تعادل بلندمدت حرکت می‌کند. سرعت تعدیل خطا در این مدل خوب است. نتیجه آزمون فرضیه‌های تحقیق به‌صورت خلاصه در جدول ذیل آورده شده است.

جدول ٦: خلاصه آزمون فرضیه‌های تحقیق

ردیف	فرضیه	نتیجه	
		کوتاه‌مدت	بلندمدت
فرعی ۱	تسهیلات قرض الحسنه بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد.	تایید	تایید
فرعی ۲	قراردادهای مبادله‌ای بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد.	رد	تایید
فرعی ۳	قراردادهای مشارکتی بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد.	تایید	تایید
اصلی	عقود اسلامی بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد.	تایید	تایید
فرعی ۴	شاخص توسعه انسانی بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد.	تایید	تایید
فرعی ۵	تورم بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر منفی دارد.	تایید	تایید
فرعی ۶	سرمایه گذاری مستقیم خارجی بر فضای کسب‌وکار در ایران تأثیر مثبت دارد.	تایید	تایید

منابع

امجدی، کاظم، شافعی، احسان، (۱۳۹۱)، تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر شاخص‌های بهبود فضای کسب و کار کشورها (مکانیزمی جهت ارتقای بهره‌وری)، *مدیریت بهره‌وری*، سال یازدهم، شماره چهل‌ویک، صص ۲۰۱-۲۲۳.

امینی، علیرضا، (۱۳۹۳)، ارزیابی و تحلیل محیط کسب وکار اقتصاد ایران (۲۰۰۰-۲۰۱۴)، *مجله اقتصادی*، شماره‌های ۱و ۲، صص ۲۷-۶۰.

تشکینی، احمد، (۱۳۸۴)، *اقتصادسنجی کاربردی به کمک Microfit*، موسسه فرهنگی- هنری دیباگران تهرات، تهران، ایران.

جاوید، محمدرضا، ربیعی‌مندجین، محمدرضا، (۱۳۹۷)، بررسی تطبیقی شرایط عقود اسلامی و قراردادهای پشتیبانی بانکداری اسلامی (مورد مطالعه: بانک شهر)، *فصلنامه علمی-پژوهشی اقتصاد و مدیریت شهری*، سال ۶، شماره ۲ پیاپی ۲۲، صص ۱۹-۳۱.

جعفری صمیمی، احمد، یحیی زاده فر، م. و نجف پور، آ. (۱۳۹۴). تاثیر بانکداری اسلامی بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب. *کنفرانس بین المللی تحقیق و توسعه در علوم انسانی،مدیریت و اقتصاد*.

جلالی، محمدعلی، (۱۳۹۴)، بررسی تأثیر توسعه انسانی بر فرآیند توسعه مالی در کشورهای منتخب درحال توسعه، پایان نامه کارشناسی ارشد گروه مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز.

خاتمی‌فیروزآبادی، سیدمحمدعلی، عسگری‌مهر، مسعود، مرتاض‌هجری، فرخنده، (۱۳۹۷)، راهکارهای توسعه کسب وکارهای الکترونیک در چارچوب تسهیل و ارتقای فضای کسب وکار، *فصلنامه پژوهشنامه اقتصادی*، سال هجدهم، شماره ۶۸، صص ۲۹۰-۲۵۳.

دلجوی‌شهیر، جواد، غلامی‌مبارک‌آبادی، رقیه، سلمان نژاد، عبداله، (۱۳۹۷)، *مطالعات نوین کاربردی در مدیریت و اقتصاد*، سال اول، شماره ۲، صص ۳۴-۵۳.

سالاری، ابوذر، (۱۳۹۰)، بررسی تأثیر نظام مالیاتی بر فضای کسب و کار. *مجله اقتصادی - ماهنامه بررسی مسائل و سیاست های اقتصادی*. ۹ و ۱۰، ۱۱۱-۱۳۰.

سیدجوادین، سیدرضا، صفری، محمد، راعی، رضا، ایروانی، محمدجواد، (۱۳۹۶)، ارائهٔ مدلی مفهومی برای تبیین آمادگی بانک‌های تجاری ایران به منظور پیاده سازی بانکداری اسلامی: به کارگیری استراتژی داده‌بنیاد، *مدیریت بازرگانی: دانشکدهٔ مدیریت دانشگاه تهران*، دوره ۹، شماره ۱، صص ۱۲۹-۱۵۴.

شهنازی، روح‌اله، دهقان‌شبانی، زهرا. (۱۳۸۸). بررسی تأثیر فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب، *پژوهشنامه اقتصادی*، شماره ۴۲، صفحات ۱۸۶-۱۶۱.

فشارکی، فرزاد، صحت، سعید، موسوی، سیدمحسن، (۱۳۹۶)، بررسی تأثیر گرایش کارآفرینانه بر رشد کسب و کار از طریق برندسازی، *پژوهش‌های مدیریت راهبردی*، سال بیست وسوم، شماره ۶۶، صص ۵۷-۷۹.

قوامی، سیدحسن، سیدنورانی، سیدمحمدرضا، محمدی، تیمور، رنجبر، منصور، (۱۳۹۷)، بررسی تطبیقی اثر علامت‌دهی متغیرهای قراردادهای مالی بدهی و مشارکتی، *دوفصلنامه علمی -پژوهشی مطالعات اقتصاد اسلامی*، سال دهم، شماره دوم، پیاپی۲۰، ۱۰۱-۱۲۸.

کشاورز، سمیه، (۱۳۹۶)، بررسی فضای کسب و کار دراستان همدان، اولین همایش بین‌المللی برنامه‌ریزی اقتصادی، توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای رویکردها و کاربردها، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

محرم اوغلی، ا. (۱۳۹۵). تاثیر عملکرد بانکداری بر رشد بخش‌های صنعت با تاکید بر بانکداری اسلامی: مورد مطالعه کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا. پایان نامه کارشناسی ارشد گروه اقتصاد. دانشگاه علامه طباطبائی.

محمودی، وحید، میدری، احمد، بیژنی، اردشیر، باصری، بیژن، عباسی، غلامرضا، (۱۳۹۶)، میزگرد فضای کسب و کار و تعمل آن با نظام بانکی، *پژوهشنامه بانک مسکن*، سال اول، شماره ۲، صص ۷-۳۴.

Abdul Manap, T. A., Abduh, M. & Omar, M. A. (2012). Islamic Banking-Growth Nexus: Toda-Yamamoto and Bootstrap Granger Causality Test. *Journal of Islamic Finance*. No. 1. PP. 59-66.

Bakhita, H. (2017). Impact of Islamic Modes of Finance on Economic Growth through Financial Stability. *Journal of Business & Financial Affairs*. No. 1. PP. 1-7.

Dawson, J. W. (2006). Regulation, Investment, and Growth across Countries. *Cato Journal*, No. 26. PP. 489-509.

Johnson, K. (2013). *The Role of Islamic Banking in Economic Growtha*. CMC Senior Theses. Claremont Colleges.

Karbhari, Y., Naser, K. & Shahin, Z. (2004). Problems and Challenges Facing the Islamic Banking System in the West: The Case of the UK. *Thunderbird International Business Review*, 46 (5), 521-543.

Maher, H. & Dridi, J. (2010). *The Effects of the Global Crisis on Islamic and Conventional Banks: A Comparative Study*. IMF Working Paper, Monetary and Capital Markets Department & Middle East and Central Asia Department.

Porter, M. E.(2009), Competitiveness and the State of Entrepreneurship in Saudi Arabia, 12-14.

عقود بانکداری اسلامی و فضای کسب و کار در ایران ـــــــ